

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Opracowanie przygotowane w ramach projektu:

Pojęcie małżeństwa w pryzmacie teorii wymogów imperatywnych

Tytuł opracowania:

*Rodzina jako wartość konstytucyjna w świetle orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego
(ekspertyza specjalistyczna)*

Autor opracowania:

Dr Ilona Grądzka

Strona 1 z 21

NAUKA DLA
SPOŁECZEŃSTWA

Spis treści

Streszczenie	3
Uwagi wstępne	4
Rodzina w ujęciu konstytucyjnym	5
Konstytucyjna ochrona dobra rodziny.....	8
Małżeństwo, macierzyństwo i rodzicielstwo.....	11
Konstytucyjne ujęcie prawa rodziców do wychowania dziecka i konstytucyjna ochrona praw dziecka	16
Zakończenie	21

Streszczenie

Rodzina uznawana za podstawowy element ustroju społecznego odgrywa niezmiernie kluczową rolę w płaszczyźnie prawidłowego funkcjonowania danego narodu. Pełniąc szereg doniosłych funkcji względem społeczeństwa i jednostki, bezpośrednio oddziałuje na wzrost demograficzny i kondycję finansową oraz polityczną państwa.

Szczególną rolę tej wspólnocie przypisuje również orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego (TK), w którym podkreśla się swoistą podmiotowość rodziny i wskazuje na znaczny zakres posiadanej przez nią autonomii. Ważność tej instytucji wyeksponowana została także w treści polskiej ustawy zasadniczej, poprzez umiejscowienie regulacji statuującej o rodzinie pośród podstawowych zasad prawa państwa polskiego.

Celem niniejszej ekspertyzy jest rekonstrukcja znaczeniowa instytucji rodziny przeprowadzona w oparciu o dorobek orzeczniczy TK. Zakres tego pojęcia ustalony został na podstawie treści: dobro rodziny, macierzyństwo, rodzicielstwo, prawo rodziców do wychowania dziecka czy ochrona praw dziecka, które tworzą całościowy obraz relacji oraz więzi zachodzących w rodzinie.

Uwagi wstępne

Rodzina uznawana za naturalny i niezastąpiony element struktury społecznej stanowi podstawę polskiego ustroju. Ze względu na kluczowe znaczenie w sferze istnienia całego narodu rodzina jest szczególną [...] *wartością konstytucyjną, podlegającą nie tylko ochronie, ale i opiece państwa*¹.

Zakres znaczeniowy definicji rodziny jako *pojęcia zastanego* ukształtował się przed dniem uchwalenia aktualnie obowiązującej ustawy zasadniczej i wypracowany został w toku historycznego rozwoju tych zjawisk oraz zmian polskiej kultury prawnej².

Jak podkreśla TK *przepisy Konstytucji nie definiują pojęcia rodziny, chociaż status tej podstawowej i naturalnej komórki społecznej wyznaczony jest przez szereg przepisów ustawy zasadniczej. Brak definicji rodziny w Konstytucji, nawet w świetle dokonujących się przemian społecznych, nie skutkuje brakiem możliwości zrekonstruowania tego pojęcia. W pierwszym rzędzie trzeba odwołać się do językowego jego znaczenia. "Rodzina" - w ścisłym tego słowa rozumieniu-to wspólnota rodziców, najczęściej małżeństwa i dzieci. Natomiast "rodzina niepełna", to rodzina, w której brak jest jednego z rodziców. Na gruncie przepisów konstytucyjnych nie ma jednocześnie podstaw do odstąpienia od powszechnego znaczenia pojęć, jakie ukształtowały się w języku polskim*³.

Zgodnie z ugruntowaną linią orzeczniczą TK rodzina stanowi swoistego rodzaju rzeczywistość społeczną, w której zachodzą różnego rodzaju stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi oraz dalszymi krewnymi, połączonymi więzami krwi czy stosunkiem przysposobienia (tzw. mała i duża rodzina)⁴. Faktycznie w rodzinie zachodzą szczególne relacje, budują się określone więzi, mające zarówno ściśle osobisty, biologiczny, prawny, emocjonalny, jak i gospodarczy, majątkowy i ekonomiczny charakter⁵.

¹ Wyrok TK z dnia 4.5.2004 r., sygn. akt K 8/03, pkt 6.4 Uzasadnienia.

² Wyrok TK z dnia 1.3.2018 r., sygn. akt SK 12/17, pkt 3 Uzasadnienia.

³ Wyrok TK z dnia 12.4.2011 r., sygn. akt SK 62/08, pkt. 4.2 Uzasadnienia.

⁴ Wyroki TK: z dnia 6.1.1998 r., sygn. akt U 15/97, pkt 6 Uzasadnienia; z dnia 9 września 2003 r., sygn. akt SK 28/03, pkt 5 Uzasadnienia.

⁵ Wyroki TK: z dnia 28.4.2003 r., sygn. akt K 18/02, pkt 1 Uzasadnienia; z dnia 4 maja 2004 r., sygn. akt K 8/03, pkt 6.4 Uzasadnienia; z dnia 27.1.1999 r., sygn. akt K 1/98, pkt 4 Uzasadnienia.

Rodzina w ujęciu konstytucyjnym

Ustalając status prawny pojęcia rodziny, należy odwołać się do zasad konstytucyjnych, w szczególności do jednej z nich wyrażonej w treści art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶, stanowiącej, że *małżeństwo [...], rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej*⁷. „Artykuł ten stanowi podstawę formułowania przez Trybunał konstytucyjny prawa do prawnej ochrony życia rodzinnego obejmującego w szczególności odpowiednią ochronę małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa jako wartości o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa⁷. Przepis wskazuje na szczególność i wysokie usytuowanie tych pojęć w hierarchii wartości konstytucyjnych, z czym faktycznie wiąże się szereg powinności istniejących po stronie organów władzy państwowej, w tym władzy ustawodawczej zobligowanej do urzeczywistniania w treści przepisów konstytucyjnych terminów ochrony i opieki rodziny⁸.

Art. 18 Konstytucji umiejscowiony pośród podstawowych zasad prawa, określających ustrój państwa polskiego, obliguje władzę ustawodawczą do optymalizacji ochrony pojęć małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa w fazie stanowienia prawa. Wyrażona w tym przepisie aksjologia konstytucyjna przyjmuje postać zasady polityki ustrojowej państwa wyznaczającej kierunki aktywności organów władzy publicznej oraz swoistego rodzaju postać dyrektywy interpretacyjnej innych przepisów konstytucyjnych i aktów ustawowych, stanowiących rozwinięcie ochrony tych pojęć⁹.

Konstytucyjna ochrona i piecza rodziny stanowi gwarancję stabilności rodzących się więzi zarówno pomiędzy rodzicami i dziećmi, ale również między dalszymi członkami rodziny, np. dziadkami. Przepis art. 18 Konstytucji uznawany za postać normy programowej uznaje się za punkt odniesienia, podstawę czy swoistego rodzaju wzorzec weryfikacji zgodności z Konstytucją przepisów ustawowych i aktów wykonawczych¹⁰.

⁶ Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.

⁷ Postanowienie TK z dnia 1.7.2021 r., sygn. akt SK 4/19, pkt. 2.3.4 Uzasadnienia.

⁸ Wyrok TK z dnia 9.5.2000 r., sygn. akt U 6/98, pkt 1 Uzasadnienia.

⁹ Wyrok TK z dnia 22.7.2008 r., sygn. akt K 24/07, pkt 3.2 Uzasadnienia.

¹⁰ Wyroki TK: z dnia 9.11.2010 r., sygn. SK 10/08, pkt 5.2 Uzasadnienia; z dnia 27.1.1999 r., sygn. akt K 1/98, pkt 4 Uzasadnienia.

Konkludując, zasadnicze znaczenie w zdefiniowaniu prawnej pozycji pojęcia rodziny odgrywa art. 18 Konstytucji umiejscowiony pośród zasad porządku konstytucyjnego państwa polskiego. Zawartą w przepisie deklarację oraz dopełnienie i dookreślenie ujętych tam pojęć konkretyzują dalsze postanowienia Konstytucji, współtworzące treść zasad wyrażonych w art. 18 Konstytucji. Przykładowo konstytucyjna ochrona i piecza nad rodziną wyartykułowana w treści art. 47 Konstytucji, statuującego, że każdy człowiek ma prawo do ochrony prawnej życia rodzinnego, wskazuje na potrzebę stworzenia szczególnej postaci stabilności więzi rodzinnych, której nie da się zmienić w dowolny sposób i w jakimkolwiek postępowaniu lub okresie. Dopełnienie art. 18 Konstytucji zawarte zostało także w dyspozycji art. 71 ust. 1 Konstytucji, stanowiącym o obowiązku uwzględnienia dobra rodziny w polityce społecznej i gospodarczej¹¹. W głównym założeniu tego przepisu organy władzy państwowej nadając kształt polityce społeczno-gospodarczej zobligowane są uwzględniać dobro rodziny, zarówno w płaszczyźnie planowania, wyznaczając cele aktywności politycznej, jak i w sferze prawodawczej oraz praktycznym ujęciu polityki. Wpływ na sytuację prawną rodziny mają również inne przepisy Konstytucji, w szczególności art. 71 ust. 2 Konstytucji podkreślający potrzebę zagwarantowania wsparcia ze strony władz publicznych matkom, zarówno przed jak i po urodzenia dziecka, art. 72 Konstytucji, stanowiący postać gwarancji ochrony praw dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, czy art. 33 Konstytucji wyrażający zasadę równości praw kobiet i mężczyzn w życiu rodzinnym oraz art. 48 i art. 53 ust. 3 Konstytucji mówiące o uprawnieniu rodziców do wychowania dzieci w zgodzie ze swoimi przekonaniem, wyznawanymi wartościami moralnymi i religijnymi.

Przedmiotowe usytuowanie przepisów Konstytucji odgrywa znaczenie istotne w odkodowaniu znaczenia wartości konstytucyjnej, jaką jest rodzina.

Początkowo TK wskazywał, że przepisy art. 18 i art. 71 Konstytucji uznać należy za zasady polityki państwa oraz postać norm programowych skierowanych do władzy ustawodawczej, nie zaś prawo jednostki stanowiące podstawę jakichkolwiek roszczeń¹². O ile charakter prawny art. 18 Konstytucji nie budził wątpliwości to [...] *charakter prawny art. 71 ust. 1 Konstytucji, stanowiącego,*

¹¹ Wyrok TK z dnia 8 maja 2001 r., sygn. akt P 15/00, pkt 4 Uzasadnienia.

¹² Wyroki TK: z dnia 10 lipca 2000 r., sygn. akt SK 21/99 pkt 8 Uzasadnienia; z dnia 18 maja 2005 r., sygn. K 16/04, pkt 4 Uzasadnienia.

że państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny, a rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy władz publicznych był przedmiotem rozbieżnych stanowisk sadu konstytucyjnego¹³.

W późniejszych orzeczeniach TK wprowadzając podtrzymując swoją dotychczasową wykładnię, odwołując się do założeń doktryny, rozwinął prezentowane stanowisko dodatkowo wskazując, że art. 71 ust. 1 zd. 2 Konstytucji wyraża również [...] *prawo podmiotowe człowieka podlegające ochronie w trybie skargi konstytucyjnej¹⁴.*

¹³ Wyrok TK z dnia 10.3.2015 r., sygn. akt P 38/12, pkt 5.1 Uzasadnienia.

¹⁴ Wyroki TK: z dnia 15.11.2005 r., sygn. akt P 3/05, pkt 3 Uzasadnienia; z dnia 4.5.2004 r., sygn. K 8/03, pkt 7.1. Uzasadnienia.

Konstytucyjna ochrona dobra rodziny

Pojęcie dobro rodziny stanowi jedną z kluczowych wartości konstytucyjnych, podlegających ochronie państwa¹⁵. *Zdefiniowanie pojęcia dobro rodziny ustrojodawca pozostawia demokratycznemu prawodawcy, mimo że art. 71 ust. 1 Konstytucji nie przekazuje określenia tego dobra ustawie, jak czyni to w odniesieniu do większości konstytucyjnie gwarantowanych praw i wolności socjalnych, ekonomicznych czy kulturalnych. W rezultacie zakres i sposób uwzględniania dobra rodziny w polityce i realizującym ją prawodawstwie oraz inne kwestie z nim związane, jak na przykład priorytety społeczno-moralne i sposób oraz poziom ich finansowania, należą do swobodnej decyzji prawodawcy, podlegającej jednak kontroli Trybunału Konstytucyjnego. Artykuł 71 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji nie przyznaje jednostce podmiotowego prawa publicznego, które mogłoby być dochodzone na drodze postępowania sądowego. Naruszenie przedmiotowego przepisu Konstytucji może jednak nastąpić, jeśli ustawodawca niewłaściwie zinterpretował przepis Konstytucji, który wyznacza cel czy zadanie władzy publicznej*¹⁶.

Dobro rodziny, potrzeba zachowania pewności i stabilności więzi istniejących w rodzinie wielokrotnie stanowiły przedmiot rozważań TK. Zgodnie ze stanowiskiem TK trwałość relacji rodzinnych uznaje się za dobro rodziny, stwarzające warunki dla prawidłowego rozwoju małoletnich dzieci, ale również właściwego funkcjonowania innych członków rodziny¹⁷. Przedmiotowa zasada realizowana jest również w płaszczyźnie sytuacji prawnej cudzoziemców przybywających do Polski w celu połączenia ze swoją rodziną, starających się o pozyskanie zezwolenia na osiedlenie się. Regulacje prawne różnicujące status prawny cudzoziemców łączących się ze swoimi rodzinami na terytorium naszego kraju i osób przybywających do Polski z zagranicy na zasadach ogólnych wynikają z konstytucyjnej troski o dobro rodziny¹⁸. Szczególna troska o dobro rodziny realizowana jest również przez państwo w chwili trudności materialnych rodziny. Zgodnie ze stanowiskiem TK trudności materialne sprowadzić należy do sytuacji, w której rodzina nie jest w stanie zabezpieczyć swoich podstawowych potrzeb i realizować funkcji zarezerwowanych dla tej instytucji¹⁹.

¹⁵ K 18/02, pkt 1 Uzasadnienia.

¹⁶ P 38/12, pkt 5.4 Uzasadnienia.

¹⁷ Wyrok TK z dnia 12.11.2002 r., sygn. akt SK 40/01, pkt 4 Uzasadnienia.

¹⁸ Wyrok TK z dnia 19.5.2003 r., sygn. akt K 39/01, pkt 1 Uzasadnienia.

¹⁹ Wyrok TK z dnia 23.6.2008 r., sygn. akt P 18/06, pkt 4.3 Uzasadnienia.

Konstytucyjna ochrona rodzin pozostających w trudnej sytuacji materialnej wskazuje na potrzebę aktywności władzy państwowej, wykraczającej poza zakres pomocy świadczonej innym podmiotom i rodzinom utrzymujących się samodzielnie, realizowanej przykładowo w polityce mieszkaniowej, wykluczającej w określonych przypadkach możliwość eksmisji rodziny czy preferencji i udogodnień podatkowych²⁰.

Zgodnie z treścią art. 71 Konstytucji *państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny, zaś rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych*. Regulacja konstytucyjna jako adresatów tego prawa określa członków rodziny. Wskazuje także na minimalny zakres ochrony oraz wsparcia, który zagwarantować powinna zarówno władza ustawodawcza, jak i organy stosujące prawo, zarówno w płaszczyźnie określonej polityki skierowanej wobec rodzin funkcjonujących samodzielnie, jak i tych potrzebujących szczególnego wsparcia ze względu na zaistniałą, trudną sytuację rodzinną i materialną²¹.

Postanowienia Konstytucji nie wskazują jednak jakiego konkretnie rodzaju wsparcie należy zaoferować rodzinom pozostającym w trudnej sytuacji finansowej. Ponadto kwestia określenia poziomu egzystencji rodzin w danych warunkach społeczno-gospodarczych przerzucona została na ustawodawcę. Swoboda ta nie może jednak doprowadzić do sytuacji, w której polityka prorodzinna przesunięta na daleki margines wcale nie będzie realizowana w kraju. Ponadto zasady wsparcia rodzin i udzielania pomocy finansowej ze strony państwa nie mogą przyjąć jakiegokolwiek postaci arbitralnie wydawanych decyzji. Wsparcie nie może bowiem zastępować czy wyręczać członków rodziny w realizacji swoich funkcji, przykładowo poprzez zwolnienie z obowiązku alimentacyjnego względem innych członków rodziny i prowadzić do trwałego uzależnienia się od środków publicznych oraz pomocy publicznej²².

Aktywność organów państwowych realizowana zarówno w sferze stanowienia, jak i stosowania prawa nie może naruszać autonomii rodziny, przejawiającej się także w płaszczyźnie materialnej, obejmującej minimum egzystencji. Ponadto pomoc udzielana rodzinom nie może przyjąć arbitralnej

²⁰ Wyrok TK z dnia 22.7.2008 r., sygn. akt P 41/07, pkt. 6.2 Uzasadnienia.

²¹ P 15/00, pkt. 3 Uzasadnienia.

²² P 3/05, pkt. 3 Uzasadnienia.

postaci. Organy państwowe zobligowane są określić w sposób jasny i klarowny kryteria udzielania rodzinom określonych form wsparcia. W danym zakresie istotne znaczenie odgrywa treść art. 18 Konstytucji, którego wytyczne mają charakter powszechnie obowiązujący. Nie oznacza to jednak, że organy władzy państwowej zobligowane są stosować tzw. równość prostą, w której *każdemu należy się to samo*²³.

²³ P 18/06, pkt 4.3 Uzasadnienia.

Małżeństwo, macierzyństwo i rodzicielstwo

Małżeństwo (jako związek kobiety i mężczyzny) uzyskało w prawie krajowym odrębny status konstytucyjny zdeterminowany postanowieniami art. 18 Konstytucji²⁴.

Zgodnie z regulacją konstytucyjną, władza państwowa zobligowana jest umacniać [...] więzi istniejące w rodzinie, zwłaszcza występujące pomiędzy rodzicami i dziećmi oraz małżonkami²⁵. Szczególne miejsce w danym zakresie zajmuje instytucja małżeństwa, stworzona przez kobietę i mężczyznę, która ze względu na swoją wyjątkowość objawiającą się swoistą postacią zespolenia osobowego dwojga ludzi zarówno w sferze prywatnej, jak i prawnej, wyklucza możliwość wprowadzania jakichkolwiek form osłabiania trwałości związków małżeńskich przez ustawodawstwo zwykłe, w szczególności poprzez wprowadzanie przepisów regulujących faktycznie coraz częściej występujące w życiu społecznym związki pozamałżeńskie, w tym związki jednopłciowe wychowujące wspólnie dzieci²⁶. Ścisłe i trwałe relacje zachodzące w małżeństwie, zarówno pomiędzy małżonkami, ale również pomiędzy rodzicami i dziećmi bądź pomiędzy rodzeństwem rodzą także wzajemne obowiązki, w szczególności sprowadzające się do konieczności sprawowania bezpośredniej opieki nad członkami swojej rodziny²⁷.

Ugruntowanej w Konstytucji pozycja instytucji małżeństwa nie może zmodyfikować władza ustawodawcza, ale również nie można tego dokonać w drodze ratyfikacji umowy międzynarodowej, przeprowadzonej także w kwalifikowanej postaci²⁸. Jak wskazuje TK małżeństwo to heteroseksualny związek kobiety i mężczyzny²⁹. Jakakolwiek postać instytucjonalizacji intymno-majątkowego związku dwojga ludzi, także osób tej samej płci w kształcie zbliżonym do statusu prawnego małżeństwa, regulacją konstytucyjną została wykluczona. Zgodnie z płaszczyzną konstytucyjną ochronie prawnej podlega wyłącznie związek kobiety i mężczyzny. Legalizacja innego rodzaju związków partnerskich nieprzewidzianych w Konstytucji stanowiłaby postać destrukcyjnego wzorca

²⁴ SK 4/19, pkt. 2.3.4 Uzasadnienia.

²⁵ Wyrok TK z dnia 18.5.2005 r., sygn. akt K 16/04, 4 Uzasadnienia.

²⁶ Wyroki TK: z dnia 12.4.2011 r., sygn. akt SK 62/08, pkt 4.3 Uzasadnienia; z dnia 16.7.2007 r., sygn. akt SK 61/06, pkt 6 Uzasadnienia.

²⁷ Wyrok TK z dnia 11.2.2003 r., sygn. akt P 12/02, pkt 1 Uzasadnienia.

²⁸ Wyrok TK z dnia 11.4.2005 r., sygn. akt K 18/04, pkt 16.6 Uzasadnienia; SK 4/19, pkt 2.3.4. Uzasadnienia.

²⁹ Wyrok TK z 9.11.2010 r., sygn. akt SK 10/08, pkt 5.2 Uzasadnienia.

wizji rodziny jako podstawowej komórki społecznej oraz zaprzeczenia głównej funkcji społecznej rodziny sprowadzającej się do wydania na świat dziecka, którego wychowanie zagwarantuje ciągłość pokoleniową kraju³⁰. Brak możliwości zawierania związków jednopłciowych stanowi celowe zaniechanie konstytucyjne, nie zaś postać pominięcia prawodawczego. Zgodnie ze stanowiskiem TK w praktyce linia oddzielająca sytuacje zaniechania od pominięcia prawodawczego może budzić uzasadnione wątpliwości³¹.

Kluczową ideą zarówno art. 18 Konstytucji, jak i Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stanowiło bowiem jednoznaczne określenie, że związek małżeński zawrzeć może wyłącznie kobieta i mężczyzna, składając jednocześnie stosowne oświadczenia³².

Linia demarkacyjna oddzielająca sytuacje zaniechania ustawodawczego oraz regulacji fragmentarycznej i niepełnej związana jest z odpowiedzią na pytanie, czy istotnie w danej sytuacji zachodzi jakościowa tożsamość (albo przynajmniej daleko idące podobieństwo) materii unormowanych w danym przepisie i tych pozostawionych poza jego zakresem³³.

Z regulacji konstytucyjnej nie wynika obowiązek ustawodawczy wprowadzenia przepisów stwarzających możliwość zawierania innego rodzaju małżeństw niż stworzonych przez kobietę i mężczyznę. *Wprost przeciwnie, takiego rodzaju przepisy pozostawałyby w sprzeczności z unormowaniami konstytucyjnymi, definiującymi małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny³⁴.*

W danym zakresie nie można mówić o jakiegokolwiek postaci tożsamości czy podobieństwie instytucji małżeństwa i związków jednopłciowych, tj. materii unormowanej w art. 18 Konstytucji i pozostawionej poza jego zakresem.

Nie zapominać także należy, że w środowisku prawniczym istnieją stanowiska wskazujące na wykładnię dogmatyczną regulacji konstytucyjnej, która w ich ocenie nie wyklucza możliwości zawierania małżeństw jednopłciowych. *Nawet objęcie instytucji małżeństwa, rozumianego jako związek kobiety i mężczyzny ochroną przez ustrojodawcę na poziomie ogólnopaństwowym, jak*

³⁰ SK 62/08, pkt 4.2. i 4.3. Uzasadnienia.

³¹ Wyrok TK z dnia 22.7.2008 r. o sygn. K 24/07 pkt 2 Uzasadnienia.

³² SK 4/19, pkt. 1.2. Uzasadnienia.

³³ Postanowienie TK z dnia 1.7.2021 r., sygn. akt. SK 15/17, pkt 2.3.2. Uzasadnienia.

³⁴ SK 4/19, pkt 4.4 Uzasadnienia.

w Polsce oraz np. w Niemczech nie przesądza jeszcze o niemożliwości takiego wyłożenia przedmiotowego przepisu ustawy zasadniczej, które występowałyby wbrew jego literalnemu, podstawowemu brzmieniu³⁵, bowiem sprowadzając związek małżeński do swoistego rodzaju kontraktu cywilnego zawartego między kobietą i mężczyzną, nie sposób wykluczyć możliwości zawarcia takiej umowy między osobami tej samej płci. Przykładowo wskazać można stanowisko wyrażone w uzasadnieniu wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 2019 r., małżeństwo ujęte jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo objęte ochroną i opieką państwa polskiego, odkodowywać należy wyłącznie jako gwarancję szczególnej ochrony związku kobiety i mężczyzny, bowiem wskazany przepis nie wyklucza instytucjonalizowania przez władzę ustawodawczą związków jednopłciowych na poziomie ustaw zwykłych³⁶.

Ochronę instytucji małżeństwa i stosunków powstających w rodzinie, co w głównym założeniu stanowić powinno gwarancję prawidłowego rozwoju małoletnich dzieci, uznaje się także za postać realizacji zasady pewności i bezpieczeństwa prawa, w tym norm aktów stanu cywilnego. Stan cywilny jednostki, pochodzenie dziecka czy ramy stosunków zachodzących pomiędzy dalszymi krewnymi w tym powinowatymi, którzy tworzą grupy, elementy społeczności wyznacza właśnie małżeństwo dwojga ludzi.

Poza instytucją rodziny art. 18 Konstytucji wskazuje na: „macierzyństwo i rodzicielstwo”. Nie są to jednak pojęcia tożsame. Zgodnie z linią orzecniczą TK macierzyństwo uznaje się za szczególną postać szeregu relacji zachodzących pomiędzy matką i dzieckiem, obejmujących płaszczyznę fizyczną, duchową, emocjonalną, społeczną i prawną. Relacje te powinny zagwarantować prawidłowy rozwój dziecka wymagającego szczególnej ochrony i pieczy ze strony matki. Rozróżnienie pojęcia macierzyństwa i rodzicielstwa wskazuje na szczególną rolę matki w życiu dziecka, zwłaszcza w pierwszych okresach jego życia. Wagę obecności matki w szczególności w pierwszym okresie życia dziecka podkreśla również TK, wskazując, że: *[...] w najwcześniejszej fazie rozwoju dziecka piecza matki, realizowana przede wszystkim na płaszczyźnie biologicznej, jest niezastępowalna. Nikt poza matką nie jest w stanie w tej fazie podtrzymać życia dziecka poczętego*³⁷. Swoistą postać

³⁵ Postanowienie TK z dnia 1.7.2021 r., sygn. akt SK 4/19, zdanie odrębne 2, pkt 4.4 Uzasadnienia.

³⁶ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 8.1.2019 r., sygn. akt IV SA/Wa 2618/18.

³⁷ Orzeczenie TK z dnia 28.5.1997 r., sygn. akt K 26/96, , pkt 3 Uzasadnienia.

wyeksponowania macierzyństwa potwierdza także okoliczność, że konstytucyjna ochrona relacji ojca biologicznego z dzieckiem nie jest aż tak silna, jak matki. Relacja dziecka z ojcem biologicznym może podlegać także różnym modyfikacjom. Ojcostwo danego mężczyzny potwierdza albo domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż matki albo określona czynności prawna (uznanie dziecka) bądź orzeczenie sądu. Ojcostwo dzieci pozamałżeńskich ustalić można w drodze uznania dziecka, tj. aktem wiedzy i woli mężczyzny składającego stosowne oświadczenie, które potwierdzić musi matka dziecka, wyrażając swoją zgodę w danym zakresie, co także stanowi postać szczególnej pozycji i roli matki w życiu dziecka. TK zgodę matki uznaje za obligatoryjny element czynności prawnej, bezpośrednio kształtującej sytuację osobistą kobiety.³⁸ Wyeliminowanie elementu zgody matki w toku postępowania o uznanie dziecka prowadziłyby do sytuacji, w której jedynym dysponentem praw dziecka jest mężczyzna uznający je za własne, zaś takiego rodzaju oświadczenie, wyrażone poza procesem stanowiłoby postać uproszczonego przysposobienia, z pominięciem procedury adopcyjnej przewidzianej ze względu na dobro małoletniego dziecka i także bez jakiegokolwiek postaci weryfikacji składanego oświadczenia ze stanem faktycznym sprawy. Uznanie dokonuje ojciec biologiczny dziecka, zaś stan prawny ujawniony w księgach aktów stanu cywilnego zgodny jest z rzeczywistym stanem danej rodziny. Prawną ochronę rodzicielstwa więzów rodzicielstwa istniejących zarówno pomiędzy rodzicami pozostającymi w związku rodzicielskim, ale także dzieci urodzonych poza małżeństwem realizuje się w szczególności poprzez prawo ustalania biologicznego pochodzenia dziecka³⁹. W głównym założeniu stosunki rodzinne powinny odpowiadać biologicznym powiązaniom członków rodziny i odpowiadać biologicznej rzeczywistości⁴⁰. Nie zawsze jednak stan prawny odzwierciedla biologiczną relację rodziny.

Kwestii pochodzenia dziecka nie należy także utożsamiać z zagadnieniem władzy rodzicielskiej i praw rodziców względem biologicznego dziecka. Prawnie potwierdzone rodzicielstwo nie zawsze bowiem wiąże się z uprawnieniem do sprawowania pieczy nad danym dzieckiem, np. w sytuacji ustalenia pochodzenia dziecka przysposobionego przez inną osobę.⁴¹ Ponadto więzy biologiczne nie mają bezwzględnego charakteru i mogą podlegać określonym ograniczeniom oraz

³⁸ K 18/02, pkt 4 Uzasadnienia.

³⁹ Wyrok TK z dnia 26.11.2013 r., sygn. akt P 33/12, pkt. 2 Uzasadnienia.

⁴⁰ K 18/02, pkt 1 Uzasadnienia.

⁴¹ Ibidem, pkt 3 Uzasadnienia.

modyfikacjom, w szczególności ze względu na dobro dziecka i rodziny⁴². Finalnie, zgodnie z wykładnią TK [...] *prawo do ustalenia rodzicielstwa wpisuje się w szerszy kontekst prawa do ochrony życia rodzinnego i zakłada ochronę całej rodziny oraz dobra wszystkich jej członków*⁴³.

Stabilność i pewność więzów rodzinnych prowadzić może jednak do sytuacji, w której stan prawny kształtuje określoną relację rodzinną, dopuszcza istnienie stosunków rodzinnych niemających odzwierciedlenia w faktycznej relacji biologicznej członków rodziny. Przykładowo zgoda matki wyrażona w toku uznania dziecka potwierdzać może ojcostwo mężczyzny, który nie jest biologicznym ojcem dziecka, niwecząc skutek prawny oświadczenia złożonego przez biologicznego ojca dziecka. *Zasady te mają szczególnie istotne znaczenie dla stabilizacji więzi rodzinnych i nie mogą być podważane w sposób dowolny, w jakimkolwiek postępowaniu i w jakimkolwiek czasie*⁴⁴, lecz tylko przy wykorzystaniu ściśle określonych narzędzi prawnych, przykładowo w drodze powództwa o ustalenie ojcostwa.

⁴² SK 61/06, pkt 5 Uzasadnienia.

⁴³ P 33/12, pkt. 2 Uzasadnienia.

⁴⁴ Wyrok TK z dnia 12.11.2002 r., sygn. akt SK 40/01, pkt 3 Uzasadnienia.

Konstytucyjne ujęcie prawa rodziców do wychowania dziecka i konstytucyjna ochrona praw dziecka

Zgodnie z dyspozycją art. 33 Konstytucji kobieta i mężczyzna mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Równość ta wynika z przyrodzonej godności człowieka oraz elementu człowieczeństwa w każdym z nas. Równość praw w rodzinie wyklucza jakąkolwiek postać przewagi ustawowej w rodzinie jednego z małżonków, co świadczy o posiadaniu takich samych praw, ale również i obowiązków małżonków wobec siebie i innych członków rodziny. Zasada ta nie przesądza jednak o braku możliwości podziału ról między małżonkami. Zasadę równości małżonków w rodzinie nie należy jednak odczytywać jako swoistego rodzaju obowiązek spoczywający na organach władzy państwowej do niwelowania różnic występujących pomiędzy kobietą a mężczyzną.

Natomiast prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonania moralnymi i religijnymi zakotwiczone zostało w treści art. 48 oraz art. 53 ust. 3 Konstytucji. Zgodnie z linią orzecniczą TK regulacja ta przyznając rodzicom uprawnienie dokonania wyboru kierunku moralnego wychowania swoich dzieci, realizuje się poprzez budowanie w świadomości młodego człowieka określonego światopoglądu, przekonań etycznych, moralnych i religijnych oraz uprawnienie do kreowania procesu kształcenia małoletniego.

Pozostałe obowiązki władzy rodzicielskiej sprowadzające się do konieczności dbania o rozwój fizyczny i intelektualny dziecka wynikają z treści art. 18, art. 70 (prawo do nauki), art. 72 (ochrona praw dziecka) oraz pośrednio z art. 68 ust. 3 Konstytucji (obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku).

Szersze odzwierciedlenie w normach prawnych znajduje wychowywanie na poziomie ustawowym, zwłaszcza jako element relacji między rodzicami i dziećmi. Prawo do wychowywania dziecka jest jednym z podstawowych elementów władzy rodzicielskiej (art. 95 k.r.o.), ma na względzie kształtowanie osobowości dziecka, a w szczególności jego postaw emocjonalnych, światopoglądu i systemu wartości, obowiązkowości, umiejętności współżycia w rodzinie i poza nią (T. Smoczyński, Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 1997, s. 141). Równocześnie wychowywanie jest także zjawiskiem ze sfery faktów, ponieważ o rzeczywistym wychowywaniu dziecka [...] można mówić tylko

wówczas, gdy całokształt kontaktów dziecka z osobą wychowującą wskazuje na prawidłowe kształtowanie przez wychowującego psychofizycznych relacji wychowanka ze społecznością, w jakich wspólnie żyją (W. Maciejko, *Postępowanie wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczka alimentacyjna. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 77). Składa się na nie cały szereg relacji, począwszy od wskazywania dziecku właściwych wzorców po zarządzanie jego czasem wolnym i majątkiem (por. I. Sierpowska, *Zaliczka alimentacyjna i obowiązki dłużników alimentacyjnych*, [w:] *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2007, s. 249), które wymagają-jak się wydaje-przed wszystkim stałej (lub regularnej) styczności z dzieckiem⁴⁵.

Prawo rodziców (opiekunów) do wychowania dziecka zgodnie ze swoimi przekonaniem, wyznawanym światopoglądem religijnymi i określonymi wartościami moralnymi odgrywa znaczenie istotne także w płaszczyźnie systemu oświaty. Szkoły zobligowane są uwzględniać prawo rodzica do wychowania dziecka w zgodzie z określonym światopoglądem i systemem wartości, szczególnie gdy dotyczy to zajęć o charakterze czysto aksjologicznym, takich jak wychowanie seksualne, przygotowanie do życia w rodzinie czy zajęcia z religii bądź etyki⁴⁶. Do tej kategorii nie zalicza się natomiast zajęć czysto empirycznych, które szkoła zobligowana jest realizować zgodnie z przyjętym programem nauczania.

Pozostając w materii prawa rodziców do wychowania dziecka, podkreślić należy, że [...] wychowywanie dziecka nie może być utożsamiane tylko z samym spełnianiem obowiązku alimentacyjnego, stanowiącym podstawowy obowiązek rodzica (a niekiedy również i innych osób względem dziecka). Nie jest wobec tego wystarczające finansowanie potrzeb dziecka, z pominięciem podejmowania innych działań zmierzających do prawidłowego ukształtowania psychofizycznych relacji wychowanka ze społecznością, by rodzic mógł być traktowany jako osoba je wychowująca.⁴⁷

Realizacja prawa rodziców do wychowania swoich dzieci nie może jednak pozostawać w sprzeczności z konstytucyjną ochroną praw dziecka, która wyrażona została w treści art. 72 Konstytucji statuującym o prawie każdego człowieka do żądania od organów władzy publicznej zapewnienia dziecku ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Przepis

⁴⁵ P 18/06, pkt. 4.4.1. Uzasadnienia.

⁴⁶ K 26/96, pkt 4.2. Uzasadnienia.

⁴⁷ P 18/06, pkt 4.4.1. Uzasadnienia.

określa także uprawnienie małoletniego do bycia wysłuchanym i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. Faktycznie dobro dziecka objęte zostaje ochroną Konstytucyjną. W odróżnieniu jednak od dobra rodziny pojęcie dobra dziecka nie zostało wprost wyartykułowane w żadnym z przepisów Konstytucji. *Dobro dziecka stanowi swoistą konstytucyjną klauzulę generalną, której rekonstrukcja powinna się odbywać poprzez odwołanie do aksjologii konstytucyjnej i ogólnych założeń systemowych. Z tego punktu widzenia istotne znaczenie ma treść art. 18 Konstytucji, umiejscowionego wśród podstawowych zasad porządku konstytucyjnego, gwarantującego ochronę i opiekę Rzeczypospolitej małżeństwu, rodzinie, macierzyństwu i rodzicielstwu. Nakaz ochrony dobra dziecka stanowi podstawową, nadrzędną zasadę polskiego systemu prawa rodzinnego, której podporządkowane są wszelkie regulacje w sferze stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi, w tym też mechanizmy prawne dotyczące zagadnień filiacyjnych*⁴⁸. Dobro dziecka uznać należy za fundament wykładni wszystkich przepisów o prawach dziecka, kryterium oceny w procesach rozstrzygnięcia o sytuacji dziecka, w tym w sprawach kolizji interesów dziecka i innych członków rodziny. Dobro dziecka realizuje się poprzez prawidłowe określenie relacji filiacyjnych, w szczególności poprzez wychowanie dziecka w rodzinie, w której więzy odpowiadają biologicznym powiązaniom członków rodziny⁴⁹. Preferencja wychowania dziecka w rodzinie naturalnej nie ma jednak charakteru bezwzględnego i podlega ograniczeniom ze względu na potrzebę kształtowania więzi rodzinnych (...) *w oparciu o innego rodzaju kryteria, nakierowane na ochronę wartości takich jak bliskość i stabilność relacji rodzinnych, bezpieczeństwo dziecka, godziwe warunki wychowania i rozwoju etc.*⁵⁰. Realizacja zasady ochrony dobra dziecka faktycznie prowadzić może do ochrony więzi rodzinnych nie mających odzwierciedlenia w biologicznych powiązaniach członków rodziny. W danym zakresie znaczenie istotne odgrywa stworzenie stabilnych stosunków rodzinnych, gwarantujących prawidłowy rozwój dziecka. Na gruncie polskich przepisów prawa wykluczona została jakakolwiek postać bezwzględnego obowiązku respektowania więzi biologicznych istniejących w rodzinie. Faktycznie prowadzić może to do ochrony więzi rodzinnych stworzonych na innego typu relacji niż biologiczne pochodzenie dziecka, przykładowo w drodze przysposobienia, umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej czy

⁴⁸ Wyrok TK z dnia 17.4.2007 r., sygn. akt SK 20/05, pkt 4 Uzasadnienia.

⁴⁹ P 33/12, pkt 3 Uzasadnienia.

⁵⁰ SK 20/05, pkt 4 Uzasadnienia.

ukszałtowanie sytuacji prawnej dziecka w sposób stabilny w rodzinie gwarantującej małoletniemu należyłą opiekę i prawidłowy rozwój, nie mającej jednak odzwierciedlenia w rzeczywistej relacji biologicznej członków rodziny.

Zgodnie z zasadą prymatu dobra dziecka TK podkreśla wagę regulacji prawa rodzinnego i opiekuńczego stwarzającej możliwość kształtowania i utrzymania więzi rodzinnych niemających odzwierciedlenia w faktycznych więzach biologicznych rodziny, lecz uzasadnionych z punktu widzenia interesów małoletniego dziecka i stanowiących postać uzasadnionego odstępstwa od zasad prawdy obiektywnej⁵¹. Prawa biologicznych rodziców faktycznie nie podlegają bezwzględnej ochronie i mogą zostać poddane określonym ograniczeniom ze względu na dobro małoletnich. Przykładowo, w jednym ze swoich orzeczeń TK za bezzasadny uznał wniosek ojca biologicznego dziecka, który zażądał wykreślenia z aktu urodzenia dziecka danych innego mężczyzny, ujawnionego w dokumencie zgodnie z domniemaniem ojcostwa. W przekonaniu TK trwałe usunięcie informacji nt. ojcostwa określonego mężczyzny w niejawnym dokumencie urzędowym, którego ojcostwo następnie zostało zaprzeczone, stanowiłoby postać naruszenia interesów małoletniego, w tym prawa do posiadania wiedzy nt. swojego stanu cywilnego. W danym zakresie chodzi bowiem o ustalenie stanu cywilnego dziecka, nie zaś rodzica. Przy ustalaniu jego treści znaczenie kluczowe odgrywa właśnie interes i dobro dziecka. *Z punktu widzenia analizowanej problematyki istotne jest przede wszystkim stwierdzenie, że wiedza o zdarzeniach kształtujących stan cywilny może okazać dla osoby zainteresowanej konieczną przesłanką realizacji określonych instrumentów prawnych mających na celu ochronę prawnych interesów tej osoby. Tytułem przykładu można wskazać, że kodeks rodzinny i opiekuńczy stwarza dziecku możliwość wytoczenia w określonym czasie po uzyskaniu pełnoletności powództwa o zaprzeczenie ojcostwa oraz o unieważnienie uznania. Zatem wiedza o zdarzeniach wcześniejszych mających wpływ na kształtowanie się stanu cywilnego dziecka może z tej przyczyny mieć dla niego szczególnie istotne znaczenie. Nie może też budzić wątpliwości, że utrzymywanie informacji o zdarzeniach, które wcześniej kształtowały stan cywilny ma też znaczenie z punktu widzenia interesów innych podmiotów-a nie tylko tej osoby, której dotyczy bezpośrednio akt urodzenia (w okresie poprzedzającym zaprzeczenie ojcostwa mogą być np. dokonywane różnorodne czynności*

⁵¹ K 18/02, pkt 1 Uzasadnienia.

*prawne przez mężczyznę, który jest uznawany za ojca dziecka dysponującego, tak jak to jest w wypadku męża matki, pełną władzą rodzicielską od momentu urodzenia dziecka-a więc obejmującą prawo jego reprezentacji prawnej*⁵². Brak możliwości potwierdzenia rzeczywistych więzi biologicznych w płaszczyźnie prawnej zawsze jednak musi znajdować uzasadnienie w innych wartościach w danym przypadku⁵³.

⁵² Wyrok TK z dnia 10.5.2005 r. SK 40/01, pkt. 5 Uzasadnienia.

⁵³ K 18/02, pkt 1 Uzasadnienia.

Zakończenie

Niezaprzeczalnie rodzina stanowi pierwotny i niezmiernie istotny element życia ludzkiego, najmniejszą część społeczności narodów całego świata. Stwarza wyjątkowe warunki, w których rodzą się dzieci i dokonuje się rozwój osobowy młodego człowieka. W rodzinie kształtują się postawy względem zasad etycznych, moralnych i religijnych oraz konkretyzują kluczowe dla indywidualnego i społecznego życia wartości. Rodzina wzbogaca także człowieka o tradycje kulturowe i obyczajowe.

Aktualnie znaczenie w rozwoju człowieka przypisuje się także innym instytucjom, mającym publiczny charakter, które jednak nie zastąpią prawdziwej rodziny, gdyż nie są w stanie w ramach swojej struktury zrealizować zadania, które rodzina wypełnia w sposób niezastąpiony.

Obecnie coraz bardziej dostrzegalny staje się kryzys modelu rodziny, objawiający się rosnącą liczbą związków pozamałżeńskich, rozwodów, spadającą liczbą urodzeń i starzeniem się społeczeństwa. Kondycja tej instytucji odgrywa kluczową rolę w życiu jednostki i całego społeczeństwa. Pełni istotną funkcję zarówno w płaszczyźnie demograficznego rozwoju narodów, jak i potęgi gospodarczej i politycznej danego kraju. Na skutek czego nie sposób określić wagi oraz znaczenia tego pojęcia zarówno dla płaszczyzny zdrowia psychicznego członków danej społeczności, jak i rozwoju całego narodu.

Konstytucyjne rozumienie instytucji rodziny oraz zaprezentowane stanowisko TK pozwala dojść do konkluzji, że z pojęciem tym wiąże się swoistego rodzaju autonomia wyznaczająca kierunki rozwoju polskiego systemu prawa, poczynając od ustalenia zakresu praw i obowiązków jednostek funkcjonujących w rodzinie, po określenie polityki społecznej, gospodarczej, podatkowej oraz zdrowotnej czy prawa imigracyjnego obowiązującego w Polsce. Szczególna postać autonomii instytucji rodziny wskazuje na swoistego rodzaju podmiotowość tego pojęcia, która realizuje się poprzez zakaz ingerencji ze strony państwa w sprawy rodziny w dowolny sposób, w dowolnym momencie i w dowolnym postępowaniu sądowym, zakaz uzależniania rodzin od państwa i środków publicznych oraz prowadzenia polityki, a także aktywności zmierzającej do wzmocnienia instytucji małżeństwa oraz zacieśnienia więzi istniejących w rodzinie.